

EGYED ÁKOS

A „BÁTORSÁGOS KÖZÉPÚT” POLITIKÁJA AZ 1790–1791. ÉVI ERDÉLYI ORSZÁGGYŰLÉSEN

Három évtizedes kihagyás után 1790. december 21-én végre összeült az anynyira várt erdélyi országgyűlés, amely Trócsányi Zsolt szerint „lángra lobbantotta” az erdélyi ellenzékiséget.¹ Az „ellenzékiség” legjelentősebben az erdélyi önkormányzatiság kérdésében nyilvánult meg. Az erdélyi országgyűlés szerette volna elérni azt, amit a magyar rendek 1790-ben a pozsonyi országgyűlésen kivívtak megerősítve ezzel Magyarország alkotmányos helyzetét a Monarchián belül. Egy ilyen eredmény Erdélyben sem tűnt lehetetlennek, mivel II. Lipót kilátásba helyezte a korábbi öngazgatási jogok visszaállítását, vagyis azt, amit a Diploma Leopoldinum (1691) biztosított.²

Az erdélyi magyar és székely rendek biztosítékot is szerettek volna kapni, mert jól tudták, hogy e nélkül a hatalom könnyen megfélemezheti a megígért jogok életbe léptetéséről. Az uralkodóhoz intézett feliratukban a rendek azt kérték, hogy II. Lipót esküvel fogadja meg Erdély törvényeinek megtartását, és erről adjon hitlevelet, akkor, amikor magyar királlyá koronázzák.³ És hasonlóan járjanak el az utódok is. Ezzel tulajdonképpen felvetették az

1 *Trócsányi Zsolt*: Wesselényi Miklós. Bp. 1965. 18.

2 Részletesebben: *Egyed Ákos*: Az erdélyi magyarság történetéből 1790–1914. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2004.

3 Az erdélyi három nemzetekből álló Rendeeknek 1790-dik esztendőben Karácson havának 12-ik napjára Kolozsvárra hirdetett és több következő napokon tartatott közönséges gyűlésben tett Végzéseknél és foglalatosságoknak Jegyzőkönyve. Kolozsvár 1832. 46. (A továbbiakban: Jegyzőkönyv)

unió gondolatát konkrétan akkor, amikor a magyarországi, illetve az erdélyi udvari kancellária egyesítéséről tárgyaltak. Mivel az unió hívei többséget alkottak az országgyűlésben, sikerült bizottságot szervezni, hogy a kancelláriák egyesítéséről tervet dolgozzon ki. Ez megtörtént, s a tervezetet eljuttatták a királyhoz. Csakhogy a rendeknek ez a kívánsága ellentétben állt az össz-birodalmi politikával. Következésképpen Erdély hiába várta a királyi jóváhagyást. Ehelyett leirat érkezett, amelyben a király kijelentette: „Az Erdélyi udvari cancelláriát szükségesnek találta a magyarországitól elválasztani,” és máris kinevezte a kancellária elnökévé gróf Teleki Sámuel.⁴

A helyzet súlyosbodását észlelő Bánffy György (1764–1822) kormányzó közvetítőszererepre vállalkozott az udvar és az országgyűlés között. Tette ezt annál inkább, mivel több más kérdés is felvetődött az országgyűlésben, amelyek a reformok ügyét vitték volna előre, de – amint később látni fogjuk – ezekről nem születtek törvények.

Bánffy kormányzó nagy politikai érzékkel irányította hol közvetlenül, hol háttérből az országgyűlés munkáját, tartotta a kapcsolatot Béccsel, s már az országgyűlés megnyitásakor világosan megfogalmazta az erdélyi magyar nemesi-nemzeti politika alapvető stratégiáját. A felvilágosult szellemiséghez hű maradó Bánffy szerint „az Udvariság és Hazafiság kiváltképpen egy jó és törvény útját járó Fejedelem alatt, nem ellenségei egymásnak.”⁵ Ő úgy látta, hogy egy alkotmányos monarchiában Erdély megtarthatja sajátos berendezkedését. Hangsúlyozta viszont, hogy bátran kell élni a visszanyert jogokkal, s teljes egyetértésben kell lenni a fejedelemmel. Mivel II. Lipót hajlandó volt törvényesen visszaállítani a II. József előtti rendszert, Bánffy letette a hűség esküt kijelentve a rendeknek a következőket: „Ezen hívségem megbizonyításának pedig az léssen fő jelensége, hogy Felséges Urunk törvényes jussainak szoros fenntartása mellett, ami sérelmei vannak Törvényeinknek, buzgó közbenjárásom után Felséges fejedelmünk által megorvosoltassanak, amik leomlottak felállítassanak, amik épségben maradtak minél állandóbb karban he-

4 Jegyzőkönyv 274. A székely nemzet képviselői külön is kifejezték, hogy mindaddig nem hajlandók letenni a homagiumot, amíg „megromlott törvényeinket” helyre nem igazítják, a sérelmeiket nem rendezik (Jegyzőkönyv 62.).

5 Jegyzőkönyv 28.

lyeztessenek”⁶ Ez a politikai irányelv, amelyet a nagytekintélyű kormányzó megfogalmazott, úgy tudatosult a magyar politikusok mentalitásában, mint a megtalált „bátorságos középút”.

Ezzel az országgyűlés többsége egyetértett, s hogy annak érvényt is szerezhesen, sietett az országgyűlés szerepkörét, összetételét, működésének módját újraszabályozni. Eszerint a X. törvénycikk kimondja, hogy „országgyűlést évenként kell tartani”, a XI. törvénycikk pedig arról szól, hogy az országgyűlésen elfogadott s a király által megerősített törvényeket „pontosan végre kell hajtani”, s meg kell vizsgálni az ország, a rendek és egyesek sérelmeit. Látható, hogy Erdély politikusai szerették volna az uralkodóval elfogadtatni az alkotmányos monarchia alapvető normáit. S bár erre ígéretet kaptak, a rendek jól tudták, hogy Erdély önmagában képtelen elegendő biztosítékot kiharcolni alkotmányának megtartására, ezért szükségesnek látták olyan közjogi állapot létrehozását, amely lehetetlenné teszi, hogy Erdélyt más elvek szerint kormányozzák, mint Magyarországot. Ez volt egyik alapvető oka annak, hogy a magyar és székely rendek nagy többsége Erdély és Magyarország újraegyesítésének az álláspontjára helyezkedett. Jogi érveként emlegették és sérelmezték azt, hogy bár Erdély régen a magyar birodalom része volt, s újabban is a Magyar Korona jogán tartozik a Monarchiához, mégis különálló országgént kormányozzák. A magyar és székely rendek uniós törekvéseit az a felismerés is táplálta, hogy a gyenge Erdélyt bármikor egyszerű tartománnyá fokozhatja le a birodalmi politika. Valószínű, hogy az erdélyi etnikai viszonyoknak a magyarság számára kedvezőtlen alakulása is az említett irányzatot erősítette.⁷

II. Lipót azonban már korábban utasította Rall altábornagyot, az országgyűlés királyi biztosát, hogy az unió kérdésének még a feltevését is akadályozza meg. S – amint már szóltunk róla – Bécs gyorsan elrendelte a két kancellária szétválasztását. Gyakorlatilag tehát az első uniós törekvés kudarcot vallott Bécs ellenállása miatt.

De bárhogy tekintsük is a kudarcot, látnunk kell, hogy az unió kérdésének felvetése már a magyar nemzet egységének megvalósítása irányába mutatott. Ezzel szoros összefüggésben állt a nemzeti nyelv kérdése. Ezt 1791 áprilisában kezdte tárgyalni az országgyűlés. A magyar és székely rendek a II. József

6 Uo.

7 Jegyzőkönyv 276.

által bevezetett német hivatalos nyelv helyett a magyar nyelv használatát szerették volna elérni, hivatkozva a magyar nyelv használatára a fejedelemség korában. Ennek eredményeként született meg „A magyar nyelvnek ezelőtt is divatban volt használata” címet viselő XXXI. törvény, amely előírja, hogy a kormányhatóságnál, hivatalnál és a törvénykezésben a magyar nyelv a jövőre is fennmarad. Hogy a magyar nyelv minél alkalmasabbá váljon kiszélesedő szerepének betöltésére, az országgyűlés támogatását ígérte az Aranka György által felállítandó Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság működéséhez. A latint a továbbiakban az udvari kamarai kiadványokban, fő kormányiszéki jegyzőkönyvekben használják. A szász székekben a német maradt a közigazgatás nyelve. Nem maradhat azonban említés nélkül, hogy a közigazgatásban a falvak mindennapi életében mindhárom erdélyi beszélt nyelvet használták: az 1785-ös, valamint 1819–1820-as úrbéri összeíráskor például minden megkérdezett saját anyanyelvén válaszolhatott.

A székely natio sérelmei – amint már említettük – külön is erőteljesen szerepelnek az 1790–91-es országgyűlés napirendjén. A háromszéki s csíki székelyek a határőri terhek megszüntetéséért folyamodtak az országgyűléshez. S minden szék egytelkes, armalis székely nemesei kérik, hogy őket vegyék ki a határőri rendszerből, valamint az adózástól is mentesítsék. A székely szabadrend, határőri réteg és armalis nemesség kérelmeit megértéssel kezelte az országgyűlés, és megfelelő törvényjavaslatot terjesztett az uralkodó elé, de megerősítést ez sem nyert.

Egészen más fogadtatása volt Dersi Pál ügyvéd azon beadványának, amelyben 30 udvarhelyszéki falu székely jobbágyszéke a „jobbágyságnak mind személyekre, mind pedig örökségekre nézve a jobbágyszékeknek és ahhoz kapcsolt szolgálatának terhe alól fel-szabadíttatásuk”⁸ iránti intézkedést kéri. Ilyen „vakmerő” lépésre a rendek nem voltak felkészülve, hiszen az egyenlő volt a jobbágyszékek felszabadításának kérdésének nyílt megfogalmazásával. Az ilyen „mérge”, „veszedelmes” írásoktól erősen tartott az országgyűlés, Dersinél azonnal házkutatást tartottak, iratait elkobozták, s megtorlást helyeztek kilátásba ellene. Végül Bánffy kormányzó a „törvény és igazság” útjának hangoztatásával mérsékletre intette a rendeket.

8 Jegyzőkönyv 117.

A jobbágykérdés általános rendezése sem talált elég megértésre az országgyűlésben, pedig a királyi előterjesztések 5. pontja azt kívánta a rendektől, hogy az urbáriumot kölcsönös egyetértéssel hozott törvényben állapítsák meg, és gondoskodjanak az adózó nép jólétéről. Ennek érdekében a március 18-i ülésen aztán előterjesztettek egy úrbéri szabályzatot, amely elismeri a jobbágy szabad költözködési jogát. A nagy vitát kiváltó törvényjavaslatot a teljes bukástól Bánffy kormányzó többszöri határozott közbelépése mentette meg. Az ő javaslatára megszületett a XXVI. és a XXVII. törvénycikk, amely eltörli a jobbágy elnevezést, s hatálytalanítja a régi törvényekben rögzített, a parasztság örökös röghöz kötését kimondó rendelkezéseket. Ez kétségkívül előrelépést jelentett a jobbágykérdésben, bár a szabad költözködést számos feltételtől tette függővé. Amellett, hogy a jobbágnak maga helyett más jobbágyot kellett állítania, rendeznie kellett minden tartozását, meg kellett szereznie ura jóváhagyását is, mert „felszabadító levél” nélkül sehol sem fogadhatták be. A diéta végül is nem hozott átfogó úrbéri törvényt, hanem bizottságot nevezett ki, hogy az a következő országgyűlésig készítse el „az úrbéri rendezés tervét”, amely meghatározza a jobbágyi szolgáltatások mértékét, és újraszabályozza a jobbágyság megszüntetésének módját. Így az úrbéri szabályozás – akárcsak az unió ügye és a székely kérdés – megoldatlanul maradt az egyik országgyűlésről a másikra, miközben minden halasztás növelte a rendezhetőségének nehézségeit.

A 18. század folyamán a felvilágosult abszolutizmus meggyengítette a magyar rendek erejét, s azok az 1790–91. évi országgyűlésen is csak addig mutattak nagyobb határozottságot, amíg a hagyomány és a rendiség sérelmeit felsorolták. A kiváló jogi képzettségű politikusoknak nem volt nehéz az erdélyi közjogot igénybe venni érveik alátámasztására. Amikor azonban a királyi leiratok (javaslatok) azon pontjait kellett beágyazni „bátorságos középútas” politikai elképzeléseibe, amelyek a rendiséggel ellenkeztek, bizonytalanság s széthúzás keletkezett soraikban. Az uralkodó láthatóan és célzatosan olyan leckéket adott fel, amelyek különböző érdekeket érintettek, és amelyek alkalmasak voltak arra, hogy féken tartsák a szervezkedő, s immár mindkét országban szárnyait bontogató társadalmi s nemzeti mozgalmakat. Ilyen volt a jobbágyügy, amelynek rendezésére a magyar nemesség nem volt felkészülve, bár találunk soraiban olyanokat, akik felismerték a kérdés fontosságát.

gát. De a nagy megpróbáltatás még hátra volt: a kormányzó Bánffy György 1791. június 21-én az országgyűlés elé tárta azt a királyi feliratot, amelyhez mellékelve volt az erdélyi románság sérelmeit tartalmazó *Supplex Libellus Valachorum* című beadvány.

A magyar rendek megdöbbenéssel, ahogy a jegyzőkönyvben olvasható, „szívbeli megilletődés”-sel fogadták a királyi leiratot, mert akkor éppen saját sérelmeik orvoslását várták a királytól. Ehelyett azonban az uralkodó arra kéri a rendeket, hogy „megorvosolják” a románság sérelmeit. Az értőbbek rögtön átlátták, hogy voltaképpen mi is történt. A krónika lejegyzett egy véletlen egybeesést: amikor az országgyűlésen felolvasták a *Supplexet*, a városban megkondultak a tüzet jelzőharangok, s a követek felugrálva helyükről az ablakokhoz rohantak, hogy megnézzék, hol ég a város. Ezt látva az idős Wesselényi Miklós rezignáltan kiáltott fel: „Maradjatok helyeteken és ne szaladjatok, mert elég nagy tűz ég most ebben a házban, bár ezt olthassuk el.”⁹ A kioltáshoz azonban hiányzott a készség is és az erő is.

A *Supplex*ben a román értelmiség azzal a kívánsággal fordult a királyhoz, hogy a románságot ugyanolyan rendi jogok illessék meg, mint Erdély három más nemzetét, s hogy a görögkeleti vallás ugyanazon jogokat élvezhesse, mint a többi vallás.

A kérdést a diéta azzal utasította el, hogy a rendi jog nem a nemzetiségen, hanem a kiváltságon nyugszik, márpedig a románok közt is vannak nemesek és polgárok, akik ha a négy bevett vallás valamelyikéhez tartoznak, ugyanazokat a jogokat élvezik, mint a magyarok és a székelyek; s a román libertinus egyenlő a magyar libertinussal, a román jobbágy a magyar jobbággal. Mint eredményre hivatkozhatott a diéta a LX. törvénycikkre, amely a görög szertartású nem egyesült keleti vallásnak, amely e tartomány törvényei értelmében eddigelé a megtúrt vallások közé tartozott, „szabad gyakorlatot biztosított”.¹⁰ A kolozsvári országgyűlés 1791. augusztus 9-én véget ért, összesen 162 törvénycikket alkotott, de ebből csak 64-et erősített meg I. Ferenc (1792–1835), a 45 éves korában hirtelen elhunyt II. Lipót fia. És a szentesített erdélyi törvényeken is jelentős változtatásokat hajtottak végre Bécsben.

9 *Jancsó Benedek*: Erdély története. Hasonmás kiadás. Bp. 2001. 213.

10 Uo.

Hogyan értékelhetjük az 1790–91-es erdélyi országgyűlést?

A diéta legjelentősebb eredménye minden bizonnyal az volt, hogy újra törvénybe iktatta a Diploma Leopoldinumot, amely szerződészerűen elismerte a rendek jogait. S bár az uniós törvényjavaslat nem kapta meg a felsőbb jóváhagyást, az is eredménynek számított, hogy e törvény elismerte: Erdély a Magyar Korona jogán tartozik a birodalomhoz. Ez elvi alapot teremtett a két ország kapcsolatainak erősítéséhez. Az országgyűlés sérelmet orvosolt azáltal is, hogy visszaállította a II. József előtti közigazgatási rendszert, a bírászkodás erdélyi szokásait, törvényt alkotott az adózás és katonasállítás módjáról. S bár az átfogó jobbágytörvény elmaradt, a jobbágy szabad költözködési jogának kodifikálása mégiscsak lépés volt a feudalizmus régi rendszerének lazítása irányában. Külön törvénycikk tért ki a székely határőri rend katonai kötelezettségeire, mentesítve a katonai rendet az adózás terhe alól. Ezekből állt össze Erdély 1848-ig tartó alaptörvénye.

Az országgyűlésen felvetődtek azok a kérdések, amelyeket a polgárosodás, a nyugat-európai fejlődés tűzött napirendre, és amelyeket a francia forradalom eseményei sokakban tudatosítottak. De a reformok kidolgozására nem futotta az erdélyi országgyűlés erejéből és idejéből; sokkal fontosabb volt a nemesi sérelmek pontosítása. Az is igaz, hogy ezek közt már több a szélesebben vett nemzeti közösség sérelme (Erdély alkotmányos jogainak tiszteletben tartása, a székelység sérelmei). A reformjavaslatok kidolgozására az országgyűlés hét külön bizottságot (ezek voltak a rendszeres bizottságok) küldött ki, amelyek később hozzá is láttak a munkához, de I. Ferenc uralmával a reformgondolat nem fért össze, ezért működésük alig hozott eredményt. Ferenc császár nem vállalta atyja kompromisszumra hajló politikáját, s fokozatosan visszatért az abszolutista uralmi módszerekhez. Jogaik védelmére a rendek sem léptek fel olyan határozottsággal, mint II. Lipót idején. A franciaországi események, különösen a jakobinus diktatúra idején bevezetett terror, sokakat elrettenített a változtatás igényétől. Az ellenzékiség egy időre háttérbe szorult, de az 1830-as évektől újra erősödően volt, hogy 1848-ban teljes erővel lépjen fel.